

La intervenció arqueològica a la plaça de Prat de la Riba, 14 (Mollet del Vallès): els primers indicis arqueològics del Molletum medieval

Òscar Matas Pareja i Jordi Roig Buxó
Arqueòlegs (Arrago, SI)

1. SITUACIÓ GEOGRÀFICA

Mollet es troba situat a la depressió prelitoral, a la riba oest del riu Besòs, en la confluència del torrent Caganell i la riera de Merdans, que desguassen poc després al Besòs. Quant al sistema hidrogràfic, a més del Besòs a l'est, al nord trobem el riu Tenes i al sud la riera de Caldes.

El terme de Mollet està flanquejat per la serralada litoral a llevant (amb punts com la Conreria o Castellruf) i la prelitoral al nord i a ponent, com el Montseny o Sant Llorenç del Munt. El subsòl de la zona està format per materials sedimentaris (argiles, llims, sorres, etc), resultat de l'erosió i la sedimentació fluvial durant milions d'anys¹.

Aquests condicionants geogràfics (recordem que la plana vallesana està inclinada d'oest a est) fan que Mollet es trobi situat a l'extrem est, en un dels punts més baixos de la comarca del Vallès Oriental, a uns 60 m sobre el nivell del mar a la plaça de Prat de la Riba, i a uns 66 m sobre el nivell del mar en un suau turonet on trobem l'església de Sant Vicenç de Mollet; la ciutat esdevé, per tant, i tal com indica el seu topònim, un dels indrets més humits de la zona.

2. LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A LA PLAÇA DE PRAT DE LA RIBA, 14

El solar objecte de l'actual intervenció arqueològica es situa al mig del centre històric de la ciutat, a la plaça de Prat de la Riba, 14 – carrer de Gaietà Ventalló, 2 – on es troba l'antiga Casa de la Vila (1890), i molt a prop, a uns 50/60 m a l'oest, de la parròquia de Sant Vicenç de Mollet.

La intervenció arqueològica va estar motivada i condicionada per la normativa vigent de la Generalitat de Catalunya i el recentment aprovat Pla d'Ordenació Urbanística de Mollet del Vallès (POUM), aprovat per l'Ajuntament

de Mollet (2005). Així doncs, i amb motiu de la propera construcció d'habitatges en aquest solar per part de la promotora PROMOLLET, SL, que alhora actua també com a promoció de la intervenció arqueològica, es van portar a terme en dues fases (entre gener-abril 2006 i juny 2006) els treballs de prospecció i d'excavació arqueològica preventiva en aquest solar, fet que ha representat la primera intervenció arqueològica desenvolupada al nucli històric de la ciutat. Aquesta intervenció, la va fer l'empresa d'arqueologia i patrimoni ARRAGO, SL, amb la direcció tècnica de l'arqueòleg Òscar Matas i Pareja i la coordinació de Jordi Roig Buxó, amb la pertinent autorització i supervisió de l'àrea de Coneixement i Recerca de la Generalitat de Catalunya i l'àrea d'Urbanisme de l'Ajuntament de Mollet.

El terreny objecte de la intervenció presentava una superfície aproximada d'uns 130 m² i corresponia al solar d'un antic casal entre mitgeres. En un primer moment es va realitzar la prospecció inicial del terreny i seguidament es va procedir a l'excavació manual de l'indret segons el mètode arqueològic-estratigràfic proposat per Harris² i Carandini³, diferenciant estrats, interessats i estructures positives o negatives (unitats estratigràfiques) i enregistrant totes les dades arqueològiques (mitjançant fitxes), que a posteriori faran possible confeccionar l'esquema estratigràfic (*Harris Matrix*) que permetrà posar en relació totes les unitats estratigràfiques identificades i establir conclusions cronològiques entre elles. Així mateix, també es va fer tot el registre planimètric (dibuixos, seccions, plantes i plànols generals) i fotogràfic pertinents.

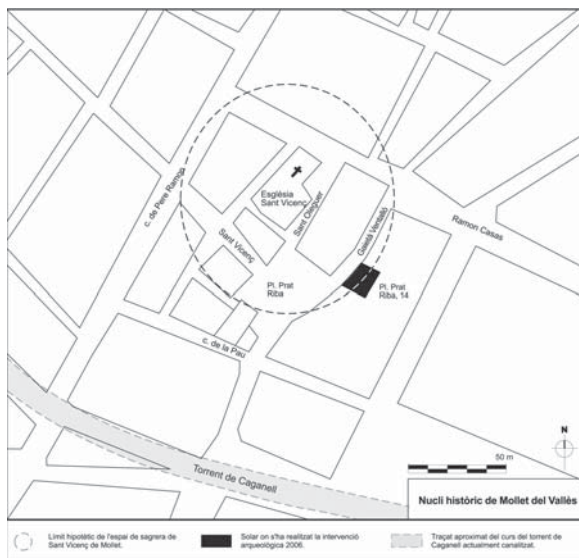
Vista alçada del solar de la plaça de Prat de la Riba, 14, amb les restes arqueològiques localitzades. S'observa un dels potents fonaments de l'edificació d'època moderna (segles XVI-XVII).

El material arqueològic recuperat està ara en curs d'estudi, i ha estat individualitzat i classificat segons la corresponent unitat estratigràfica i es troba a punt perquè se li atribueixi una determinada codificació. D'aquest conjunt de materials en destaca la ceràmica d'època medieval i d'època moderna, així com diverses peces de metall i algunes monedes.

3. RESULTATS DE LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA

D'aquesta manera, doncs, amb aquesta intervenció arqueològica al solar de la plaça de Prat de la Riba, 14, en ple centre històric de Mollet del Vallès, ha estat possible localitzar i documentar diverses estructures arqueològiques que abracen un ventall cronològic força ampli, des de l'època altmedieval fins a l'època contemporània, amb quasi mil anys d'evolució històrica ininterrompuda.

Seguint un ordre cronològic, tenim restes atribuïbles a la zona de necròpolis de la sagrera d'època altmedieval de Sant Vicenç de Mollet (segles XII-XIII), restes d'habitatges d'època baixmedieval (segles XIV-XV), estructures d'època moderna, d'entre les quals cal destacar l'edificació d'un gran casal, amb la presència d'una galeria subterrània (segles XVI-XVIII), i finalment restes d'època contemporània corresponents a les distribucions i les configuracions internes del casal (segle XIX - principis del XX).

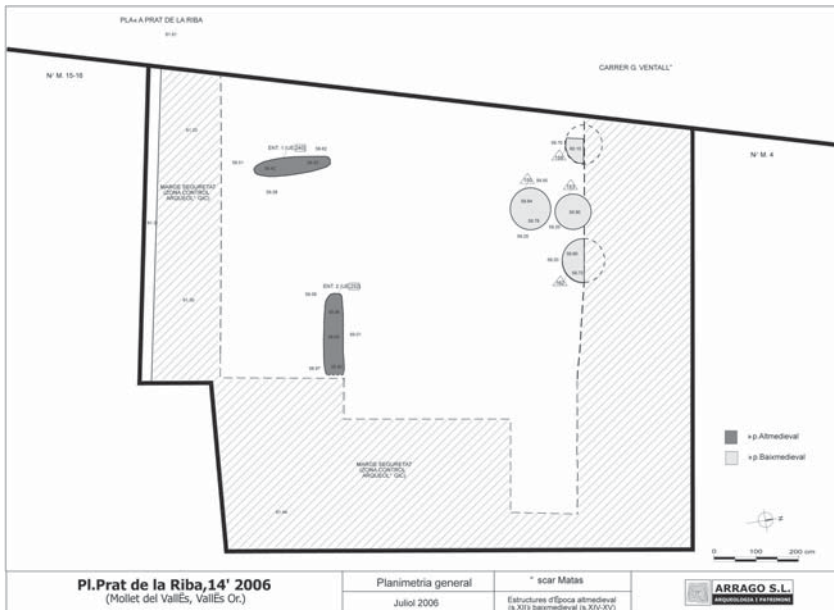
Situació de l'excavació arqueològica al solar de Prat de la Riba, 14, al centre històric de Mollet. Es delimita de forma hipotètica el perímetre de la sagrera eclesiàstica de Sant Vicenç. S'observa com aquesta hauria de sobrepassar lleugerament els teòrics trenta metres de la sagrera, tal vegada potser per algun dels seus costats.

3.1. LES RESTES DE LA NECRÒPOLIS DE LA SAGRERA ALTMEDIEVAL DE SANT VICENÇ DE MOLEDO-MOLIEDO-MOLLETUM

El lloc de Mollet sabem que ja existeix cap a finals del segle X, i és probable que ja existeixi un petit nucli de poblament a l'entorn de la suposada església preromànica de Sant Vicenç. Documentalment, tenim notícia de l'existència d'una primera església de Sant Vicenç de Mollet cap a finals del segle X (l'any 993), que pertany als dominis del bisbe de Barcelona, i on apareixen per primera vegada els topònims de *Moledo-Moliedo-Molletum*. Cal considerar, doncs, que aquesta església ha de tenir un origen anterior a aquesta referència documental, ja que es pressuposa que ja està construïda i en ple funcionament.

Per altra banda, hi ha constància ja al segle XII de l'existència de la sagrera (*sacraria*)⁴ al voltant de la parròquia de Sant Vicenç, lloc ocupat per l'àrea de cementiri, però també per alguns habitatges, com per exemple el del fuster o ferrer Gerau Martí l'any 1136. Així mateix, uns anys després, el 1144, ja tenim notícies que hi havia unes onze cases i una zona de magatzems al voltant de l'església⁵.

En aquesta intervenció arqueològica, objecte de l'article, s'hi han localitzat i s'han documentat dos enterraments (Ent. 1 i Ent. 2), datats cap al segle XII.

Planta general de l'excavació amb les restes arqueològiques d'època altmedieval (segles XII-XIII) i baixmedieval (segle XIV-XV), amb les dues tombes i els retalls tipus sitges o encaixos.

Aquests enterraments estarien situats en una zona perifèrica del que seria l'espai de sagrera al voltant de l'església de Sant Vicenç.

Pel que fa a l'enterrament-1, es tracta d'una inhumació d'un individu adult en fossa simple d'extrems arrodonits, orientada de SW (el crani) a NE (les extremitats inferiors). La fossa s'ha trobat molt arrasada, amb uns 40 cm de fondària, conservada d'una banda pel fet que està excavada en el terreny geològic de la zona, unes sorres i graves sedimentàries molt inestables, i d'altra banda, pel fet que, en aquest punt, el terreny fa un marcat pendent descendent en direcció a l'est. Sabem per altres casos que aquestes tombes tenien unes fondàries considerables, entre els 80 i 100 cm, i anaven cobertes per lloses de pedra i túmul de terres. Malgrat aquest fet, però, l'esquelet de l'individu es va localitzar en un perfecte estat de conservació i es trobava cobert pels nivells inferiors de la seqüència estratigràfica del solar, que cal situar al segle XIII. Per tant, doncs, podem determinar que aquesta tomba seria anterior a aquest moment, i molt probablement correspondria a l'època altmedieval (entre els segles XII i XIII).

La següent tomba (enterrament-2), es trobava en unes condicions encara més precàries que l'anterior. Es tractava també d'un individu adult, també

Imatge final de l'enterrament-1 en fossa simple excavada a l'argila d'època altmedieval (segles XII-XIII).

Detall de l'esquelet de l'Enterrament-1 d'època altmedieval (segles XII-XIII).
 En una primera observació sobre el terreny podria atribuir-se a un individu femení relativament jove. S'observa la forçada torsió del coll amb el crani caigut cap enrere, que ens indica l'existència d'un possible coixí o suport del cap fet amb material perible que s'hauria descompost.

Imatge final de l'Enterrament-2 en fossa simple excavada a l'argila d'època altmedieval (segles XII-XIII).

enterrat en fossa simple, però orientat totalment en perpendicular a l'anterior: NW (el crani) i SE (les extremitats). En aquest cas, la fossa i l'enterrament encara estaven més degradats i més erosionats. No hem pogut documentar els peus de l'individu, ja que estarien situats a la zona més al SE, vers on el terreny geològic fa pendent.

Aquest enterrament-2 també estava afectat per la construcció posterior del mur de fons (UE.106) de l'edifici d'època moderna documentat. Així, en un primer moment, es va excavar la part superior de l'esquelet fins als genolls, mentre que les extremitats inferiors se suposava que havien de quedar sota el mur esmentat. En un segon moment, quan es va desmuntar el mur, es va poder acabar de documentar. Restava la part inferior de la fossa i de l'individu només en quedaven les tíbies i peronés i no se'n conservava la part dels peus a causa de l'erosió del terreny.

Aquestes sepultures, caldria relacionar-les amb el cementiri de la sagrera de l'església parroquial de Sant Vicenç de Mollet, de la qual tenim constància documental al segle XII⁶, per bé que l'existència de l'església és força anterior, cap a finals del segle X. Aquesta església es troba a una distància d'uns 50 m en direcció NW de l'indret on s'han localitzat les dues sepultures medievals de la plaça Prat de la Riba. Tanmateix, aquestes sepultures haurien de correspondre als extrems perifèrics de l'àrea de necròpolis, tant per la seva situació llunyana de l'església, com per la poca densitat d'enterraments en aquest punt, tot i que la superfície excavada és força reduïda i, a més, estava molt rebaixada i erosionada d'antic.

Pel que fa als cementiris associats a les esglésies parroquials altmedievals, coneixem, en el cas del Vallès, diversos exemples excavats en extensió i força complets, que ens permeten saber com estaven estructurats, com s'organitzaven i com evolucionaven aquestes àrees de necròpolis al voltant dels temples. Sabem, doncs, que aquests cementiris acostumaven a ser força extensos i que sovint superaven i depassaven, en alguns casos, els límits teòrics de la sagrera eclesiàstica de trenta passes. D'aquesta manera, es van produir creixements i desplaçaments de sectors de necròpolis, especialment durant els segles XII i XIII.

Aquest seria el cas, per exemple, del cementiri de l'església de Sant Menna a Sentmenat (Vallès Occ.). En aquest conjunt, a causa de la densitat de tombes dels segles V-VIII i IX-X al voltant de l'església, el sector funerari posterior dels segles XI al XIII es veu desplaçat substancialment de l'entorn immediat de l'església, i es situa a uns trenta-quaranta metres cap al costat nord, on és possible créixer en extensió (ROIG-COLL-MOLINA, 1995) (COLL, 1998).

Un altre cas el tenim en el cementiri altmedieval de la parròquia de Sant Esteve de Castellar Vell (Castellar del Vallès, Vallès Occ.), amb un conjunt de més de tres centenars de sepultures entre el segles X, XI i XII. En aquest cas,

s'observa una alta densitat de tombes en el sector de l'absis i al voltant de la nau romànica, que formen diferents nivells i superposicions d'enterraments, els quals es van fent més dispersos a mesura que s'allunyen de l'església (ROIG-COLL, 2003). En aquest cementiri és possible observar com el tipus predominant de tomba del segle XI-XII és molt semblant a les dues localitzades a Mollet, que consisteixen en unes fosses simples allargassades amb els extrems arrodonits i excavades en el terreny natural argilós.

Finalment, i per altra banda, cal apuntar l'abundant presència de material arqueològic d'època romana residual (material constructiu, ceràmica comuna, fragments d'àmfora, una possible moneda, etc), localitzat en els nivells d'època altmedieval i baixmedieval excavats en aquest solar. Aquest fet ens indicaria l'existència propera d'un establiment d'època romana imperial, que probablement caldria situar als voltants de l'església, a la part més alta i planera del turó. Sembla ser, doncs, que aquest assentament romà precedent seria l'origen del poblament medieval posterior, representat per l'església de Sant Vicenç i el nucli de la vila de *Moledo-Moliedo-Molletum*.

3.2. LES RESTES D'ÈPOCA BAIXMEDIEVAL (SEGLES XIV-XV)

Serà en el decurs del segle XIV, quan la parròquia de Sant Vicenç de Mollet passarà a mans de la Corona amb Joan I (1385), alhora que es convertirà en carrer de Barcelona, en camí Real⁷. Cal esmentar que algun autor apunta la possibilitat que aquest camí probablement seguia el mateix traçat que la Via Augusta romana, sense que, per ara, s'hagi pogut constatar⁸.

Posteriorment a finals del segle XV, es tenen notícies de la construcció d'una nova església gòtica a l'indret, amb la qual es va reestructurar l'anterior església, d'estil romànic.

Atribuïble a aquest període cronològic, en el solar excavat hem documentat diversos estrats arqueològics disposats sobre els nivells geològics que regularitzaven el terreny en pendent (com ara la UE.142, 147, 206, 207 o 208, etc), a manera d'abocades de terres d'anivellació, tal vegada per ocupar la zona amb algun tipus d'edificació o per alguna activitat concreta, en un indret on anteriorment sembla que no hi havia res i ja havia deixat de ser una àrea funerària amb enterraments.

Així mateix, i també corresponent al període baixmedieval, hem identificat i excavat diverses estructures negatives retallades en aquests estrats de terres d'anivellació i aterrossament. Destacarem quatre estructures negatives tipus retall semisubterrani a la zona nord del solar (UE.150, 153, 158 i 162). Aquestes varen ser documentades parcialment, ja que les tres més al nord (UE.153, 158, 162) continuaven sota el marge de seguretat nord, i l'altra, sota el mur UE.132. Tenien una morfologia semblant, amb una planta circular d'aproximadament un metre de diàmetre i una potència màxima conservada

Olla de ceràmica grollera de cocció oxidant amb decoració incisa de línies meandriformes i horitzontals d'època altmedieval (segle XIII).

Pinces de bronze (segles XIII - XIV).
(Peça pendent de restauració).

Fragment d'escudella de ceràmica decorada en blau gòtic català (segle XV).

Fragments diversos de fons i nanses d'escudella de ceràmica decorada en reflex metàl·lic valencià (segle XV).

Morter de ceràmica vidriat en verd monocrom (segle XV).

Didal de bronze amb decoració incisa i calada (segle XV). (Peça pendent de restauració).

d'uns 50 cm. Com a tret comú, les quatre estructures eren amortitzades per nivells arqueològics que caldria situar entre els segles XIV-XV. Aquestes restes caldria relacionar-les, tal vegada, amb els àmbits de magatzem i els habitatges del nucli de Mollet durant aquestes centúries.

És durant aquest moment que el petit nucli al voltant de l'església anirà creixent, impulsat per la conversió del camí principal en Camí Ral de Barcelona a finals del segle XIV. En aquest context, doncs, s'anirà formant progressivament durant l'edat moderna la vila de Mollet entorn del camí ral de Girona a Barcelona, amb una economia basada principalment en l'agricultura, fins a principis del segle XX, quan encara comptava amb uns 2.000 habitants.

3.3. LES RESTES D'ÈPOCA MODERNA (SEGLES XVI-XVIII)

D'aquestes excavacions, vàrem documentar restes d'estructures de tipus artesanal, que correspondrien a un primer moment d'època moderna, cap al segle XVI. Les restes eren, concretament, un petit forn (UE.220), una altra possible estructura de combustió tipus forn molt arrasada (UE.222), un retall de cendrera (UE.215) i un retall que podria ser la zona d'accés i de treball dels fornets (només documentat parcialment en el seu costat nord).

El forn (UE.220), semisubterrani, presenta unes dimensions reduïdes de 100 x 50 cm i una potència màxima conservada d'uns 30 cm. Es tracta d'un forn d'una sola cambra, de la qual només es conserva la part inferior, ja que tampoc no existeix la part de tancament de la coberta. Les parets conservades són constituïdes per argila cuita, a l'igual que la solera. Està orientat de N a S, tallat a l'extrem N, pel mur de façana de l'edifici posterior (UE.104).

De l'altra estructura de combustió (UE.222), només es va conservar part de la solera. Es troba alineada, uns 50 cm més a l'est del primer, orientada també de N a S. La resta de solera que quedava feia uns 60 x 40 cm.

El tercer element d'aquesta zona de tipus artesanal és un retall utilitzat com a possible cendrera (UE.215), associada als fornets. Aquesta estructura negativa presentava planta quadrangular d'uns 50 x 35 cm, i una fondària conservada d'uns 50 cm. L'estructura era reomplerta per uns nivells molt cendrosos, amb carbons, fet que indicaria la seva funcionalitat com a lloc d'abocament de restes de combustió.

Per últim, va ser possible determinar que les dues estructures de combustió tipus fornets es trobaven situades a l'extrem del començament d'un gran retall semisubterrani de planta el·líptica (UE.224). Aquest retall, per la seva morfologia, podria haver estat emprat com a zona d'accés i de treball dels fornets (malgrat que només va poder ser documentat en una part d'uns 4 m de longitud i uns 40 cm d'amplada, ja que continuava cap al sud sota la casa veïna).

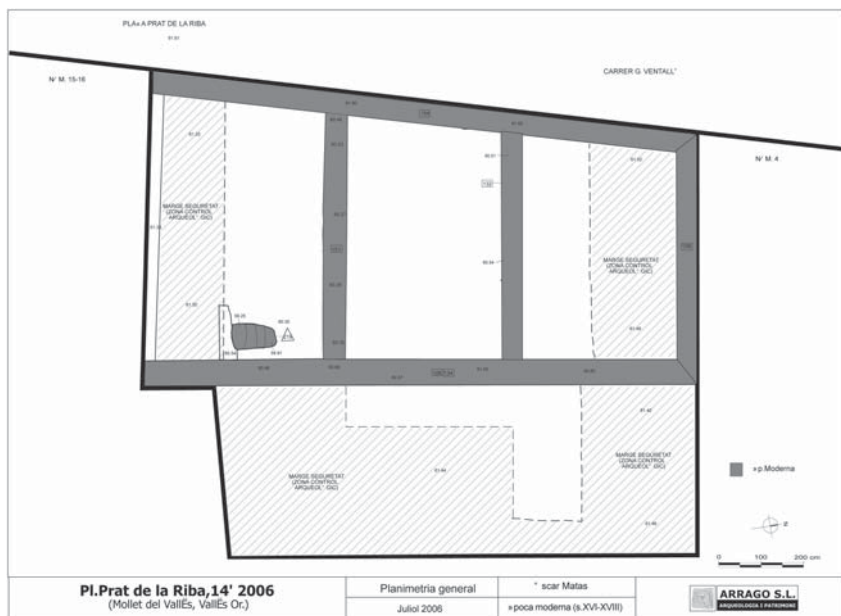
Guaspa de bronze de beina de ganivet amb decoració calada (segles XV – XVI).
(Peça pendent de restauració).

Fragments d'escudella i de plat de ceràmica decorada en reflex metàl·lic català del tipus *pinzell-pinta* (segle XVI).

Per altra banda, hem documentat una segona fase corresponent també a l'època moderna, lleugerament posterior a la fase de funcionament dels forns i l'àmbit de treball. Es tracta de la identificació d'un gran edifici construït de planta rectangular, del qual hem pogut excavar i documentar-ne les restes constructives, formades per diversos murs amb unes potents fonamentacions, probablement per la inestabilitat del terreny. Així es detecta una reestructuració de la zona amb uns potents nivells de terres d'aterrossament i terraplenament del segle XVI i XVII, amb diferents abocaments amb presència de material arqueològic, d'entre el qual destaca la ceràmica blava catalana del tipus conegut com d'orles diverses, corresponent a la vaixel·la de taula.

En primer lloc, tindríem el mur de façana UE.104, en direcció N-S, junt amb els murs de fons UE.106-134 i els murs perpendiculars als primers, UE.132 i UE.151, de compartimentació interior. L'actual paret mitgera amb el número 4 del carrer G.Ventalló esdevindria el límit nord de l'edifici (UE.108), mentre que desconeixem el límit sud. Tots aquests murs conformarien un edifici de planta rectangular de com a mínim uns 12 m de longitud de façana, i uns 6 m d'amplada (uns 82 m²), amb alguna subdivisió interna, mitjançant els murs perpendiculars UE.132 i UE.151.

Planta general de l'excavació amb les restes arqueològiques d'època moderna (segles XVI-XVIII), amb els fonaments d'una gran edificació.

Finalment, vàrem localitzar part d'una galeria subterrània (UE.219), com les que s'han documentat abundantment a totes les comarques barcelonines (per exemple a Sabadell, Granollers, Caldes de Montbui, Terrassa, Sant Cugat, Mataró, Barcelona, etc)⁹. Es tracta d'una galeria subterrània excavada en part en els estrats antròpics preexistents a l'indret i en part en el terreny geològic. Es troba situada a la zona SE de l'edifici, en paral·lel al mur de fons (UE.106-134), gairebé tocant-lo a la banda sud de la zona, i devia ser construïda en el mateix moment que l'edifici, en un moment indeterminat d'entre la segona meitat del segle XVI i l'inici del segle XVII. Aquesta galeria fa una amplada aproximada d'uns 60 cm, orientada de S-N, i tan sols hem pogut documentar únicament el seu accés amb uns quatre graons descendents en direcció sud, en una longitud aproximada d'uns 100-150 cm, que continua per sota del perfil sud del marge de seguretat i s'endinsa cap a la casa veïna. Aquesta galeria presentava uns nivells d'amortització i de rebliment de terres que cal situar, provisionalment, cap al segle XVII o bé a inicis del XVIII.

Per altra banda, vàrem detectar com l'estructura principal del gran edifici rectangular va ser reaprofitada i les parets de les noves plantes i dels nous edificis afegits d'època contemporània varen aprofitar les potents fonamentacions i els murs perimetrals de l'anterior edifici d'època moderna, de manera que es va compartimentar en dos habitatges. Així, el mur UE.151 localitzat a l'excavació correspondria al mur mitger de separació entre ambdós habitatges.

Plat de ceràmica decorada en blau català del tipus *sèrie de Poblet* (finals segle XVII - primer quart XVIII).

Bibliografia

- AA.VV. (1993): *Moledo-Mollet. 993-1993*. Ajuntament de Mollet del Vallès.
- CARANDINI, A. (1997): *Historia de la tierra. Manual de excavación arqueológica*. Ed. Crítica. Barcelona.
- COLL I RIERA, J. M. (1998). *L'Església Vella de Sant Menna (Sentmenat, Vallès Occ.)*. Estudi arqueològic d'una església romànica al Vallès. Tesina de llicenciatura/treball de recerca Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana, Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat Autònoma de Barcelona, 1998.
- COLL, J. M. - ROIG, J. (2003): "Galeries subterrànies d'època moderna (segle XVI-XVIII): tipologia i propostes de funcionalitat a partir de l'estudi arqueològic". II. *Congrés d'arqueologia medieval i moderna a Catalunya*. Actes. Sant Cugat del Vallès, Acram, Barcelona 2003, p.252-261.
- GALTÉS, J. (1987): "Orígens i formació del municipi de Mollet del Vallès", *Notes*, núm.1. Mollet del Vallès.
- GORDI, J.(1987): "Introducció geogràfica", *Notes*, núm.1. Mollet del Vallès.
- HARRIS, E. (1991): *Principios de estratigrafia arqueológica*. Ed. Crítica. Barcelona.
- LLORET, T.(1982): "Mollet", *Gran geografia comarcal de Catalunya*. Ed.Enciclopèdia Catalana. Barcelona.
- MARTÍ, R. (1988): "L'ensagrerament. L'adveniment de les sagreres feudals", *Faventia*, núm.10. Bellaterra, p.153-182.
- MATAS, O. (2006): *Informe preliminar de la intervenció arqueològica a la Plaça Prat de la Riba, 14 de Mollet del Vallès (Vallès Or.)*. Informe inèdit dipositat a l'Àrea de Coneixement i recerca. Departament de Cultura Generalitat de Catalunya. Barcelona.
- MORO, Antonio - GARCIA, Gemma. (2003): "Galeries subterrànies de Terrassa (Vallès Occ.)". II *Congrés d'arqueologia medieval i moderna a Catalunya*. Actes. Sant Cugat del Vallès, Acram, Barcelona 2003, p.262-269.
- PEREZ, X. (1994): "Conflictes territorials entre Mollet, Sant Fost i Martorelles als segles XIV i XV", *Notes*, núm.8, Mollet del Vallès.
- ROIG I BUXÓ, Jordi – COLL I RIERA, J. M. – MOLINA I VALLMITJANA, J.A, (1995).- *L'església vella de Sant Menna, Sentmenat: del segle V al XX, 1500 anys d'evolució històrica*, Ajuntament de Sentmenat, setembre de 1995, Barcelona.
- ROIG I BUXÓ, Jordi – COLL I RIERA, J.M. (2003) "El vilatge d'època carolíngia i l'església altmedieval de St. Esteve de Castellar Vell (Castellar del Vallès, Vallès Occ.)", *Recerca*, número 2, Arxiu Municipal de Castellar del Vallès, Castellar del Vallès, p.59-85.
- VILAGINÉS, J. (1988):" El fenomen parroquial en la Societat del Vallès Oriental (segles XI i XII), *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, núm.9. Barcelona, p.125-142.
- VILAGINÉS, J. (2000): "Mollet i el carreratge", *Notes*, núm.14. Mollet del Vallès, p.25-40.
- VILAGINÉS, J. (2006): "Senyors i pagesos: les relacions socials i la seva expressió en l'espai a Mollet durant la plena Edat Mitjana (segles XII-XIII)". *La gent i el paisatge. Estudis sobre el Vallès medieval*. Textos i estudis sobre cultura catalana, núm.106. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Montserrat, p.117-130.

Notes

1. LLORET, T. (1982): "Mollet", *Gran geografia comarcal de Catalunya*. Barcelona. / GORDI, J. (1987): "Introducció geogràfica", *Notes*, núm. 1. Mollet del Vallès.
2. HARRIS, E. (1991): *Principios de estratigrafía arqueológica*. Ed. Crítica. Barcelona.
3. CARANDINI, A. (1997): *Historia de la tierra. Manual de excavación arqueológica*. Ed. Crítica. Barcelona.
4. MARTÍ, R. (1988): "L'ensagrerament. L'adveniment de les sagreres feudals", *Faventia*, núm. 10. Bellaterra, p. 153-182. / VILAGINÉS, J. (1988): "El fenomen parroquial en la Societat del Vallès Oriental (segles XI i XII)", *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, núm. 9. Barcelona, p. 125-142.
5. GALTÉS, J. (1987): "Orígens i formació del municipi de Mollet del Vallès", *Notes*, núm.1. Mollet del Vallès, p. 16.
6. Veure croquis de la reconstrucció de la sagrera medieval del Sant Vicenç de Mollet: a VILAGINÉS, J. (2006): "Senyors i pagesos: les relacions socials i la seva expressió en l'espai a Mollet durant la plena Edat Mitjana (segles XII-XIII)". *La gent i el paisatge. Estudis sobre el Vallès medieval*. Textos i estudis sobre cultura catalana, núm. 106. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Montserrat, p. 121.
7. VILAGINÉS, J. (2000): "Mollet i el carreratge", *Notes*, núm. 14. Mollet del Vallès, p. 25-40.
8. PEREZ, X. (1994): "Conflictes territorials entre Mollet, Sant Fost i Martorelles als segles XIV i XV", *Notes*, núm.8, Mollet del Vallès, p. 49.
9. És potser a la zona del Vallès i en els nuclis antics de les viles de Sabadell i Terrassa on tenim el major nombre de casos recollits darrerament de galeries subterrànies d'època moderna. Pel cas de Sabadell (COLL-ROIG, 2003) i pel cas de Terrassa (MORO-GARCIA, 2003).